

CONCEPTUL MARELUI ANONIM ȘI DIALOGUL CU TRANSCENDENTUL. PLEDOARIE PENTRU O DISCIPLINĂ CENTRATĂ PE OPERA LUI BLAGA

NARCIS ZĂRNESCU

The Concept of the Great Anonymous and the Dialogue with the Transcendent. Pleading for a Scientific Discipline Concerned with Blaga's Works. The study is centered on two hermeneutical circuits: (i) the proposal of some benchmarks, necessary to formalize a new field of research (blagology), which will complement the already traditional field of eminescology; (ii) the reappraisal, through new contexts and models, of the concept-metaphor *The Great Anonymous*. The contextual and modulating filters are taken from the works of Pausanias, Philostratus, Pseudo-Lucian of Samosata, but, above all, from the fundamental work of Eduard Norden, *Agnostos theos. Untersuchungen zur Formen-Geschichte Religiöser Rede* (1913) – *Studies on the history of forms in religious speech*, well known by Lucian Blaga.

Key words: Lucian Blaga, Blagology, The Great Anonymous, C. Rădulescu-Motru, Ion Petrovici, Alexandru Surdu, Pausanias, Philostratus, *Agnostos theos*.

Ne întrebăm dacă există sau nu, în România, o posteritate filosofică blagiană? Ne întrebăm în ce măsură se poate vorbi de o școală de metacritică blagiană? Istoria filosofico-literară a înregistrat, de-a lungul vremii, la capitolul „eminescologi”, atât o pleiadă, cât și o pletoră aberantă și superfluă. Pe de altă parte, conștiința critică nu a resimțit necesitatea înființării unui domeniu de studiu centrat pe opera blagiană. Poate că ar fi timpul ca, alături de eminescologie (știință, școală, rețea de cercetare, națională și transnațională), cineva să inițieze, după modelul consacrat, blagologia ca domeniu de studiu. O enumerare sumară a celor care s-au aplecat asupra operei blagiene fixează deja reperele unei tradiții critice și, implicit, arhitectura domeniului, blagologia, aflat *în nuce* în studiile fundamentale, datorate lui Constantin Rădulescu-Motru, Ion Petrovici, Nicolae Iorga, Dumitru Stăniloae, Vasile Băncilă, Ovidiu Drimba până la academicienii Eugen Simion și Alexandru Surdu¹, moștenitor și continuator, prin viziune și tematică, atât al lui Lucian Blaga, cât și al lui Constantin Noica; «manager» cultural de înaltă clasă, mărturie stând profuziunea și complexitatea simpozioanelor, editate în volume de studii și comunicări, dedicate lui Blaga și Noica. Dar, fapt demn

¹ Reținem, aici, doar câteva din studiile Academicianului Alexandru Surdu, roditoare de întrebări, perspective și clarificări: „Cu Lucian Blaga spre tainele sufletului românesc”, *Contemporanul*, anul XXVII, 12 (777), 2016; studiu reluat în *La Porțile Împărăției*, București, Ed. Contemporanul, 2016.; „Lucian Blaga despre noul eon sau noua eră, New Age”, *Contemporanul*, Nr. 7, Iulie 2017.

de subliniat, ceea ce am numit «logica managerială academică» este susținută, legitimată și consfințită de *logica pentadică*, o contribuție surdiană de excepție la filosofia românească modernă, generatoare de chei și soluții necesare descifrării și interpretării trilogiilor blagiene, dar și a «logicii lui Hermes» sau a «devenirii întru ființă».

Un învățat, ca și un învățăcel sunt la fel de ispitiți de misterele dezvoltate-învăluite de Gânditorul, care evoluează în *Trilogii*. Dar, treptat, și unul, și celălalt trebuie să recunoască itinerariul entropic, fascinant, în care se zbate, captiv; mișcarea, uneori, browniană a conceptelor și a subconceptelor blagiene, glissando-ul metaforic, aglutinările, tautologiile, confuziile și ambiguitățile, antinomiile non-kantiene, generate de poezia horror vacui a argumentației, ca și de logica afectivă. Aristotel, printre cei dintâi, a afirmat că natura este înspăimântată de gol. Fapt confirmat și de Epoca geometrică a artei ateniene (1100-900 î.Hr.). Mai târziu, s-a descoperit că plenismul Stagiritului avea și o dimensiune patologică: kenofobia. Totuși, o asemenea observație nu este suficientă ca Blaga să fie plasat printre epigonii lui Aristotel. Metafilosofia, metahermeneutica blagiana se află încă în zodia uimirii și a idolatriei. Admirăm frumusețea conceptuală, sintaxa postbizantină, dar și precreștinismul blagian, nu numai din „Revolta fondului nostru nelatin” (1921)², care reia și exprimă, cu accente expresioniste, nostalgiile eminesciene din „Rugăciunea unui dac” sau „Memento mori”: „Simetria și armonia latină ne e adeseori sfîrticată de furtuna care fulgeră molcom în adîncimile oarecum metafizice ale sufletului românesc. E o revoltă a fondului nostru nelatin. Nu e lucru nou: suntem morminte vii ale strămoșilor. (...) Așa cum o înțelegem noi – într-adevăr nu ne-ar strica puțină barbarie. Dacă privim în jur sau în trecut, întâlnim o apariție simbolică: Hașdeu – misticul: un mare îndemn pentru viitor.”³

Până, astăzi, etalonul de evaluare a poeziei românești și universale a rămas Eminescu. Un apogeu al spiritualității noastre! De asemenea, se poate spune, că etalonul care ne ajută să „măsurăm” profunzimile și înălțimile filosofiei este Lucian Blaga. Un alt apogeu al spiritualității noastre! În orice istorie a filosofiei moderne, ca și în orice enciclopedie, sintagma-cheie, reprezentativă pentru universul blagian, este „spațiul mioritic”, orizontul ondulat, un spațiu matrice, în care Marele Anonim ar putea să se joace, să distrugă și să recreeze⁴. De remarcat că *spațiul mioritic* este atemporal. Adică, paradoxal sau necesar, spațiul mioritic nu este definit de Blaga și printr-un timp mioritic. Fiind un spațiu fără timp, el nu va avea nici devenire. Va fi, deci, un spațiu imuabil, al cărui timp mioritic ar putea fi reconstituit, cu sprijinul Marelui Anonim, la și printr-o recitare non-dogmatică a basmului profund noician, *Tinerețe fără bătrânețe*

² Lucian Blaga, „Revolta fondului nostru nelatin”, *Gândirea*, I, 1921, nr. 10, p. 181-182.

³ *Ibidem*.

⁴ Lucian Blaga, *Trilogia cunoașterii (Eonul dogmatic, Cunoașterea luciferică, Cenzura transcendentă)*, 1930 -1934), București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1943; *Trilogia culturii (Orizont și stil, Spațiul mioritic, Geneza metaforei și sensul culturii)*, 1935 -1937), Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1943; *Trilogia valorilor (Știință și creație, Despre gândirea magică, Religie și spirit, Artă și valoare)*, 1938-1942), București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1946; *Trilogia cosmologică (Diferențialele divine)*, 1940).

și viață fără de moarte.⁵ În acest caz, timpul mioritic s-ar putea ascunde și, prin urmare, identifica veșniciei. De aceea Blaga va afirma ca „veșnicia s-a născut la sat”⁶, în *Satul-idee*, „satul care se socotește pe sine însuși ‚centrul lumii’ și care trăiește în orizonturi cosmice, prelungindu-se în mit.”⁷

Se pare însă că entitățile bliagene sunt concepute mai degrabă ca monade, care nu comunică (*Fensterlosemonade*, cum scria Lukacs, în alt context!), nu au istoric, tradiție, iar originile lor sunt obscure și misterioase. Astfel, o *matrice stilistică* presupune categorii fundamentale, categorii secundare, componente ale complexului stilistic, „masă flotantă și labilă”, patru *locuri categoriale* etc., schițate de Blaga în *Geneza metaforei și sensul culturii*: orizontul spațial (infini, boltit, mioritic); orizontul temporal (havuz, cascadă etc.); accentul axiologic (afirmativ, negativ); atitudinea (anabasică, catabasică, neutră); năzuința formativă (individual, tipic, stihial); „dragostea de nuanță, de liniște, de mișcare”. De reținut, precizează Blaga, că locurile categoriale nu sunt înrudite, nu se pot deduce unul din celălalt, ci sunt independente. Totuși, paradoxal, ele constituie „nucleul stilului existent la un moment dat”, care funcționează ca un „cod generator” al unei culturi originale. Ne întrebăm cum interferează, cum se interconectează aceste categorii, astfel încât să devină integrabile într-un cod, să propună o sintaxă, o logică, un flux de argumentații coerente? Altfel spus, trilogiile bliagene expun premisele unei posibile filosofii unice în istoria gândirii, în baza cărora Lucian Blaga finalizează doar o morfologie a culturii. Lipsește sintaxa culturii, care să asigure conexiunile și conectorii, dinamica, funcționalitatea. În *Orizont și Stil*, de exemplu, matricea stilistică este definită ca fiind un *complex* sau o *constelație* de factori inconștienți ce determină structura stilistică a creațiilor colective sau individuale. Pe de altă parte, matricea stilistică este și o *garnitură* sau un *mănunchi* de categorii stilistice, eterogene, dar complementare, care formează împreună o *vatră* sau o *matcă* inconștientă a creației culturale. Această fascinantă matrice determină modelarea creațiilor culturale, pe o perioadă mai îndelungată sau mai puțin îndelungată, dar nu ni se spune „cum” și nici „care” sunt modalitățile. Circuitele morfologice ale culturii, reluate sisific de Blaga, cu fiecare studiu, cu fiecare trilogie, se supun, metaforic vorbind, principiului galileian al inerției.

Deși, în scrierile sale, nu de puține ori, a fost influențat de modelele fizicii sau ale cosmologiei, de data aceasta, nici Newton, nici Alexandre Friedmann, nici Georges Lemaître și, mai ales, nici Einstein nu îl inspiră. Matricea și categoriile stilistice, spațiul mioritic, plaiul, Marele Anonim, obiecte filosofico-poematice, concepte, metafore, stări, componente, personaje, nu vor fi integrate unei dinamici temporale, restructurante sau unui *Expanding universe*. Matricea mioritică s-ar înrudi, mai degrabă, cu modelul universului static, propus pentru prima dată de Thomas Digges în *A Perfit Description*

⁵ C. Noica, *Sentimentul românesc al ființei* (1978), București, Humanitas, 1996, pp. 103-136.

⁶ Lucian Blaga, „Sufletul satului”, poezie publicată prima oară în revista „Gândirea” (1 mai 1922), și inclusă în volumul *În marea trecere* (1924).

⁷ Lucian Blaga, *Elogiul satului românesc*, Monitorul oficial: „Academia Română, Discursuri de recepțiune, LXXI, 5 iunie 1937”.

of the *Caelestial Orbes* (1576). Pe scurt, în limitele unei ipoteze iconoclaste, Trilogiile pun în scenă un univers finit, mirific, având nostalgia noimelor primordiale.

Dintr-o perspectivă generos comparativ-istorică, Marele Anonim este un instrument conceptual, dar și un actant/actor, care joacă rolul unui demiurg aparte, rătăcit prin bibliotecă, ceea ce nu-l împiedică pe exploratorul de conexiuni să-l testeze, de pildă, să îl plaseze într-un pustiu absolut, *tohu wa-bohu* (תְּהוֹ וְתוֹהוּ)⁸, cum scrie *Tora*, sintagmă tradusă în *Septuaginta* prin „nevăzut și fără formă” (ἀόρατος καὶ ἀκατα-σκεύαστος), o uchronie-utopie, descrisă, din alte perspective, de al zecelea imn vedic (*Rig Veda, Nasadyia – Imnul creației*) și recreată de Eminescu în *Scrisoarea I*: „La-nceput, pe când ființă nu era, nici neființă./Pe când totul era lipsă de viață și voință”. În perimetrul acestui exercițiu de imaginație filosofică, ne putem întreba, deși întrebarea s-ar putea dovedi sterilă, dacă Marele Anonim evoluează într-un vid absolut sau el însuși este Golul, intuit, poate, după modelul „vidului suprem” (*wu*), povestit de învățații școlilor taoiste, de la Lao-tzu la Chuang-tzu? „Vidul suprem”, care face totul posibil?

Pe de altă parte, în căutarea unor posibile modele ale Marelui Anonim, redescoperim la Pausanias (cca 150 d.Hr.)⁹, Filostrat (cca 200 d.Hr.)¹⁰ sau Pseudo-Lucian din Samosata (Νῆ τὸν Ἄγνωστον *Ne ton Agnoston*)¹¹, o informație uitată despre existența unor altare închinare zeilor „Necunoscuți”. Despre un *agnostos theos*, scrie și Pavel, în *Faptele Apostolilor*²²: „Pavel a stat în picioare în mijlocul Areopagului și a zis: „Bărbați atenieni! În toate privințele vă găsesc foarte religioși²³. Căci, pe când străbăteam cetatea voastră și mă uitam de aproape la lucrurile la care vă închinați voi, am descoperit chiar și un altar pe care este scris: ‘Unui Dumnezeu necunoscut!’ Ei bine, ceea ce voi cinstiți, fără să cunoașteți, aceea vă vestesc eu.”¹² O sinteză excepțională, apărută în 1913, despre existența și metamorfozele acestui zeu i se datorează lui Eduard Norden, *Agnostos theos. Untersuchungen zur Formen-Geschichte Religiöser Rede*¹³. Considerat de Universitatea din Harvard, care îi acordă în 1936 un DHC, „the most famous Latinist of the world”, Eduard Norden îi trezise, fără îndoială, interesul lui Blaga și, ca atare, ar putea fi considerată o sursă de inspirație complexă, încă neexplorată și neexploată de blagologi, pentru cartografierea „erezilor” Marelui Anonim, cel puțin după cum încerca să argumenteze Dimitrie Stăniloae în *Poziția d-lui Lucian Blaga față de creștinism și Ortodoxie*¹⁴.

De fapt, în spațiul mioritic al filosofiei blagiene, Marele Anonim este un *deus ludens*, un supraeu non-freudian, mereu la pândă, de veghe la fruntariile universului, în

⁸ Tanak, Gen. 1:2.

⁹ Pausanias, Ἑλλάδος Περιήγησις; *Hellados Periegesis, Călătorie în Grecia*, 1.1.4.

¹⁰ Lucius Flavius Philostratus, Τὰ ἐξ τὸν Τυανέα Ἀπολλώνιον; *Vita Apollonii; Viața lui Apollonios din Tyanna*, 6.3.5.

¹¹ Pseudo-Lucianus Samosatensis, Λουκιανὸς ὁ Σαμοσατεύς, Φιλόπατρις ἢ Διδασκόμενος, *Philopatris*, 9.14.

¹² *Faptele Apostolilor* 17:22, 17:23.

¹³ Eduard Norden, *Agnostos theos. Untersuchungen zur Formen-Geschichte Religiöser Rede*, Leipzig-Berlin, Verlag B.G.Teubner, 1913.

¹⁴ Dumitru Stăniloae, *Poziția d-lui Lucian Blaga față de creștinism și Ortodoxie*, Sibiu, 1942.

pericol să se prăbușească, din cauza hybris-ului, a păcatului omenesc-preaomenesc, de care Blaga, se eliberează ideologic și lexical¹⁵. Păstrează, totuși, o conexiune culturală: omul blagian pare a avea vocația deicidului, moștenită de la mito-mentalul greco-iudaic, dar Marele Anonim veghează: „stilul ca o intersecție a două finalități: pe de o parte omul încearcă să-și reveleze misterul, pe de altă parte Marele Anonim, prin frânele transcendente, zădărnicește această încercare tocmai pentru a menține echilibrul în Univers și a sili pe om să-și realizeze condiția sa de creator de cultură. Matca stilistică – așa cum o definesc eu, ca o garnitură de categorii abisale, para-corespondente categoriilor conștientului – este frâna transcendentă prin care Marele Anonim se apără împotriva încercărilor omului de a i se substitui, revelând și creând misterul...”¹⁶.

Uneori, ideile, temele, conceptele circulă în mișcări browniene, greu de urmărit, alteori, în rețele fractalice, repetitive și ierarhizabile. Cu acest amendament, se pot observa interferențe, greu de explicat, la modul cartezian, între viziunea blagiană, discretă, implicită, metafizică, *diplomatică* și luările de poziție teoretice, militante, cu accente socio-politice nedismulate ale „celor doi Niebuhr”, Karl Paul Reinhold Niebuhr (1892-1971) și Helmut Richard Niebuhr (1894–1962), teologi reformiști reprezentativi. Echilibrul precar al diadei Marele Anonim vs omul misterio-gen/culturogen are, evident, o dimensiune morală fundamentală, ca și scrierile celor doi teologi americani. Dacă Marele Anonim veghează ca preceptele nescrise ale unei morale primordiale, consubstanțiale Facerii, să nu fie încălcate, temă, profund poetizată și ‚anonimizată’ la Blaga, poate fi citită în ‚clar’ în opera lui Karl Paul Reinhold Niebuhr (*The Nature and Destiny of Man: A Christian Interpretation*, The Gifford Lectures, 1941; *Faith and History: A Comparison of Christian and Modern Views of History* (1949). Numitorul comun, catalitic, pentru cei doi gânditori este Kierkegaard, prezent atât în publicațiile românești, apropiate Poetului („Gândirea”, „Saeculum”, „Revista de filozofie”, „Istoria filosofiei moderne”)¹⁷, cât și în lecturile lui K.P.R. Niebuhr. Acesta din urmă va rezolva ‚spaima’ divinității, analizată de Blaga, într-un mod kierkegaardian, în baza unei ipoteze, conform căreia omul este o creatură cu două dimensiuni: „El se afla la intersecția naturii cu spiritul”. („He stands at the juncture of nature and spirit.”)¹⁸. Interferență întâmplătoare Blaga-Helmut Richard Niebuhr, adaugă un alt filtru, o nouă cheie de lectură, care are ca efect o recromatizare a binomului blagian Zeu-Om și poate chiar o testare a ipotezei deja vetuste, modelate de

¹⁵ Vedi M. Adriani, *Deus ludens. Studi e materiali di storia delle religioni*, 1967, 38: 8-23; G. M. Behler, *Il gioco di Dio*, Milano, Ancora, 1981.

¹⁶ Mircea Eliade, *Convorbiri cu Lucian Blaga în Vremea*, Anul X, august 1937. Vezi și Mircea Eliade, *Europa, Asia, America...Corespondență*, I-III, Cuvânt înainte și îngrijirea ediției de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1999.

¹⁷ Lucian Blaga scrie, în 1942, un eseu intitulat „Sören și marele sau cutremur”, publicat în *Luceafărul*, vol. 2, nr.1, 1942, pp. 2-6.

¹⁸ Cf. Noam Chomsky, „Reinhold Niebuhr”, *Grand Street*, Vol. 6, No. 2 (Winter, 1987), p. 212; Arthur Schlesinger, Jr., in „Reinhold Niebuhr's Long Shadow”, *The New York Times* (22 June 1992).

presiunile școlii germane de morfologie a culturii (Spengler, Frobenius etc.) în câmpul dinamic al pragmaticei teologico-filosofice americane. Dialogul crispat dintre Marele Anonim și ființa umană, explicabil probabil și prin constrângerile multiple europene, socio-politice, economice, militare, care se răsfrâng în spațiul deja post-mioritic, prin raportare la curgerea năvalnică a fluxurilor istoriei contemporane autorului, poate fi recitat și prin intermediul tezilor lui Helmut Richard Niebuhr, unul dintre cei mai importanți teologi creștini din America secolului XX. Desigur, o asemenea lectură are un anumit grad de stranietate și insolit, dacă ne raportăm la tradiția receptării autohtone, dar modelul dialogal între divinitate și ființa umană poate dobândi noi orizonturi hermeneutice. Cunoscut în Europa, mai ales, pentru cărțile sale *Christ and Culture* (1951) și *The Self Responsible* (aparută postum), H. R. Niebuhr propune o istorie alternativă, desfășurată pe cinci paliere, a modului în care creștinismul a răspuns culturii: (i) Hristos împotriva culturii; (ii) Hristos întru cultură; (iii) Hristos deasupra culturii; (iv) Hristos și cultura, relație paradoxală; (v) Hristos, re-formator al culturii.

Tipologia pentadică a dialogului cu transcendentul impune, neapărat, în acest context, măcar o referire bibliografică, urmând să finalizăm, în cadrul lucrării noastre *Pragmatica receptologiei*, excursul fenomenologic, centrat asupra amplei cititorii ideatice – filosofia și logica pentadică -, proiectată de Academicianul Alexandru Surdu, încă din 1993, când publică *Pentamorfoza artei*¹⁹, volum urmat, în 2007, de *Problema Transcendenței*²⁰. Sistem categorial-filosofic de tip dialectico-speculativ, deosebit sub multe aspecte de celelalte sisteme filosofice, „Pentada este numărul de aur al dreptei filosofării”. Vor urma alte volume fundamentale: *Teoria Subsistenței* (2012) și *Existența nemijlocită* (2014). Construcția acestei catedrale metafizice este exemplară pentru spiritualitatea românească. După proiectarea naosului și a pronaosului, arhitectul-logician a împodobit catapeteasma Pentadei, riguros organizată ideatic și imagologic, dar nu a uitat nici de abside, care vor purta nume proaspete de izvoare și dumbrăvi *Confluențe cultural-filosofice* (2002); *Mărturiile anamnezei* (2004); *Comentarii la rostirea filosofică* (2009); *Izvoare de filosofie românească* (2010); *A sufletului românesc cinstire* (2011); *Pietre de poticnire* (2014); *La Porțile Împărăției* (2016); *Drago-betele. Povestea iubirii la români* (2010). Cîtorul de sisteme pentadice clădește, cu răbdare și inspirație astrală, „Monastire naltă/Cum n-a mai fost altă”, zidindu-se doar pe Sine la temelie și nefiindu-i teamă ca vreun Domn hapsân și ros de pizmă ar putea să-l înșele și pedepsească. Domnia-sa știe, la fel ca Lucian Blaga, că sistemul său pentadic „se desfășoară simfonic” și va continua multă vreme să stea de veghe la fruntariile culturii românești.

¹⁹ Al. Surdu, *Pentamorfoza artei*, București, Ed. Academiei, 1993.

²⁰ Idem, *Problema Transcendenței*, București, Ed. Academiei Române, 2007.